

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van een
bureauonderzoek en boringen bij
Abelstokstertil te Mensingeweer, gem. De
Marne (Gr.)**

G.J. de Roller

ARC-Rapporten 2004-52

Groningen
28 oktober 2004
ISSN 1574-6887

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Aanleiding voor het archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van een bureauonderzoek en boringen bij Abelstokstertil, ten westen van Mensingeweer, is de toekomstige pandscheiding in de Hoornse Vaart. Het Waterschap Noorderzijlvest wil een gemaal met schutsluis bij de Hoornse Vaart bouwen om de gevolgen van de bodemdaling door aardgaswinning te compenseren. Het onderzoeksgebied heeft deels een hoge archeologische verwachtingswaarde en deels een middelhoge. Conform het verdrag van Malta heeft het Noorderzijlvest via Tauw, afdeling Waterbouw en Waterbehandeling, aan Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) de opdracht gegeven dit IVO uit te voeren. Het bureauonderzoek vond plaats in week 40 en op 1 oktober is het veldwerk uitgevoerd onder leiding van drs. ing. G.J. de Roller met medewerking van dr. H. Buitenhuis.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt 1 km ten westen van het dorp Mensingeweer nabij de brug Abelstok op de plaats waar de Hoornse Vaart en Kromme Raken in elkaar overgaan. Het terrein is 4000 m² groot. Een klein deel, ca 400 m², ligt ten zuiden van de Hoornse Vaart. Het andere deel van het onderzoeksgebied ligt ten noorden van de Hoornse Vaart.

1.3 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2004/128
Provincie	Groningen
Gemeente	De Marne
Plaats	Mensingeweer
Toponiem	Abelstokstertil
Kaartblad	7A
Coördinaten	225.750/596.700
Periode	n.v.t.
Type object	n.v.t.
Type bodem	Klei
Geomorfologie	Oeverwal

1.4 Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is na te gaan of er op deze locatie archeologische resten te verwachten zijn.

1.5 Werkwijze

Om de doelstelling te kunnen verwezenlijken zijn op het onderzoeksterrein acht boringen gezet (zie bijlage 1). Deze boringen zijn verspreid over het terrein gezet om een juiste, algehele, indruk van de bodemopbouw te kunnen krijgen. De raai-afstand bedraagt 20 meter en de onderlinge boorafstand 25 meter. In het deelgebied ten zuiden van het Mensingeweester Loopdiep zijn geen boringen gezet omdat dit deels voorzien is van verharding (de Merna weg) en omdat er leidingen in de wegbermen liggen. Tevens kan er van uitgegaan worden dat de bodem in dit deel van het terrein door de infrastructurele werken (wegen, brug en bruggenhoofd) zijn verstoord. De acht boringen zijn daarom in het noordelijke deel van het onderzoeksterrein gezet.

De boorkernen zijn zorgvuldig uitgelegd, waarbij de opeenvolgende bodemlagen precies zijn beschreven en opgemeten. Er is gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren zoals aardewerkfragmenten, houtskool, fosfaatvlekken, vuursteen, natuursteen, verbrand leem en bot.

Voor het boren is gebruik gemaakt van een verlengbare edelmanboor met een diameter van 7 cm. Naast het boren is, voor zover mogelijk, een oppervlaktekartering uitgevoerd, bestaande uit het aflopen van het gehele terrein en het inspecteren van allerlei ontsluitingen waaronder molshopen. De vondstzichtbaarheid was goed aangezien op het terrein een graanstoppel stond.

2 Resultaten

2.1 Bureauonderzoek en geo-archeologische context

De archeologische verwachting van het onderzoeksterrein is volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie) deels hoog en deels middelhoog (afb. 2). Uit de gegevens van Archis blijkt dat er in de omgeving

van de huidige dorpen huiswierden voorkomen, bijvoorbeeld Klein Greeden met monumentennummer 5414. Hier is een huiswierde met singel en gracht aanwezig. Ook Klein Maarslag, monumentennummer 5408, met o.a. een verlaten kerkhof en funderingsresten van een kerk heeft een monumentenstatus. Bij Mattenese stond een heerd uit 1556 welke is afgebroken in 1820. Ook de kernen van de dorpen hebben een monumenten status. De kern van Eenrum bestaat uit een dorpswierde en ook de omgeving van de van oorsprong middeleeuwse kerk in Mensingeweer (monumentennummer 15198) heeft een monumentenstatus.

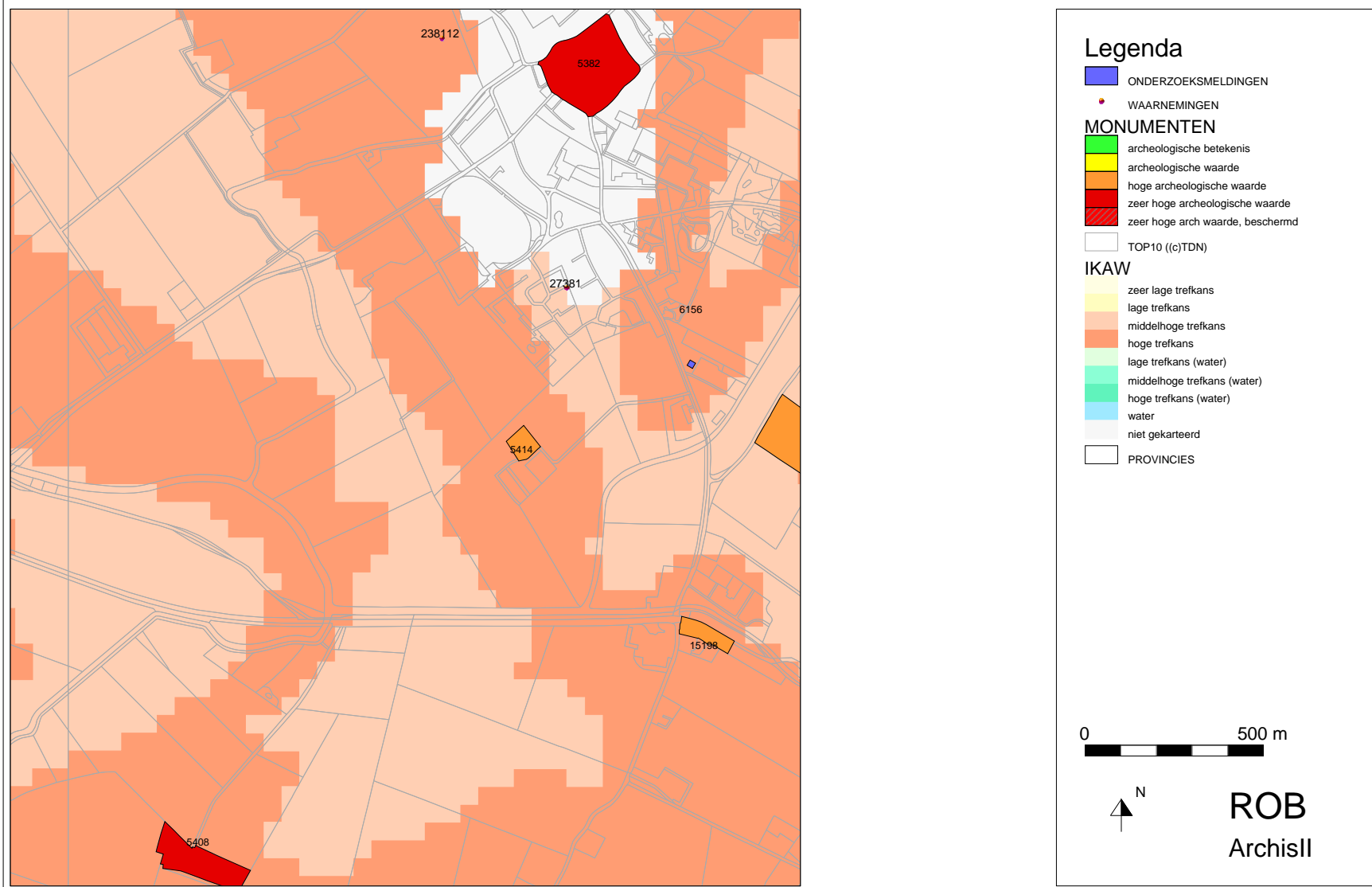
Van het gebied nabij de Kromme Raken en Hoornse Vaart zijn geen vondsten of waarnemingen bekend. De onderzoekslocatie ligt in de buitenbocht van de Kromme Raken, een meanderende waterweg die bij Schouwerzijl in het Reitdiep uitmondt. Het gedeelte van het onderzoeksgebied dat een hoge verwachtingswaarde heeft valt samen met de mogelijke oeverwal van de Kromme Raken. De Kromme Raken is het restant van de oude Hunze die in noordelijke richting afwaterde. Het onderzoeksgebied maakt deel uit van de monding van de Hunze (Roeleveld 1974; Hacquebord & Hempenius 1990). De naam Abelstok is oud. Waar nu de brug ligt, schijnt eens een doorwaadbare plek gelegen te hebben. De abt van het klooster in wat nu Kloosterburen heet, zou een doorwaadbare plaats door het water met stoken hebben aangegeven. Vandaar de naam Abtstok of Abelstok. De naamgeving kan ook komen van een balk met leuning over een watertje (een stok).¹

De bodemkaart geeft hier lichte tot zware zavel aan op kruinige percelen. Omdat oeverwallen hoog in het landschap liggen zijn het aantrekkelijke vestigingsplaatsen voor de mens geweest. De kans op overstroming is hier kleiner dan in het lager gelegen achterland en de waterweg is een goede transport- en handelsroute. Op de kaarten uit 1830 en 1851 is te zien dat de Hoornse Vaart toen al aanwezig was. In het onderzoeksgebied bevindt zich op dat moment een sloot met de naam 'Oude Tugt'. De oude gemeentegrens volgt deze sloot. Op deze kaart is te zien dat zich iets ten noorden van het onderzoeksgebied een gebouw bevindt, mogelijk een gemaal. De aanwezigheid van een oude doorwaadbare plaats maakt dat er op de vermoedelijke oeverwal, conform de IKAW, een grote kans is op het voorkomen van archeologische resten.

2.2 Bodemopbouw

Uit de boorgegevens blijkt dat de bodemopbouw van onder naar boven globaal bestaat uit matig zandige klei (50–90 cm dik), kwelderafzettingen. Deze gaat geleidelijk over in zeer fijn zand. Het zand is in het gehele onderzoeksgebied aangetroffen. Gezien de homogene opbouw van het zandpakket en een dikte van 60–140 cm betreft het een strandvlakte. Het zand is vermoedelijk afgezet tijdens de verzanding van de Hunzemonding, welke iets voor 1000 n. Chr. plaatsvond (Clingeborg 1990). Gezien de kleine oppervlakte die onderzocht is kan hier niet met zekerheid een uitspraak over gedaan worden. Het zand gaat geleidelijk over in uiterst siltige klei (zie de boorkolommen, bijlage 4). Het hier aangetroffen zeer fijne zand komt niet overeen met de op grond van het bureau-onderzoek verwachte aanwezigheid van een oeverwal. Bij een oeverwal wordt grover zand verwacht met een niet homogene

¹www.groningerlandschap.nl

Afbeelding 2 IKAW met archeologische monumenten waarbij het onderzoeksgebied met blauw (nr. 7449) is aangegeven.
Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Achis II, 24 september 2004.

opbouw die een afspiegeling vormt van perioden met een hoge- en lage waterafvoer.

De geleidelijke overgangen tussen de verschillende lithologische eenheden wijst op een natuurlijke, niet erosieve, afzetting. Nergens zijn aanwijzingen gevonden voor oude prehistorische bodems. Plaatselijk is een opgebrachte laag – verstoring – aanwezig (boringen 5–7). Deze grond is vermoedelijk afkomstig uit de Hoornse Vaart (bijlage 2).

2.3 Vondsten

Tijdens het archeologische onderzoek is een aantal vondsten in de boorkernen aangetroffen (zie bijlage 2). Het betreft houtskool in boringen 3 en 5 en recent baksteenpuin in boring 5. Aan de oppervlakte ligt iets baksteenpuin en resten van schelpen.

3 Conclusie en aanbeveling

Op het onderzoeksterrein zijn geen aanwijzingen gevonden voor archeologische resten. Het zand in de ondergrond vertegenwoordigd geen oeverwal van de Kromme Raken met grove zanden, maar een fijnzandige afzetting. Vermoedelijk betreft het een strandvlakte die is ontstaan tijdens de verzanding van de Hunzemanding rond 1000 n. Chr.

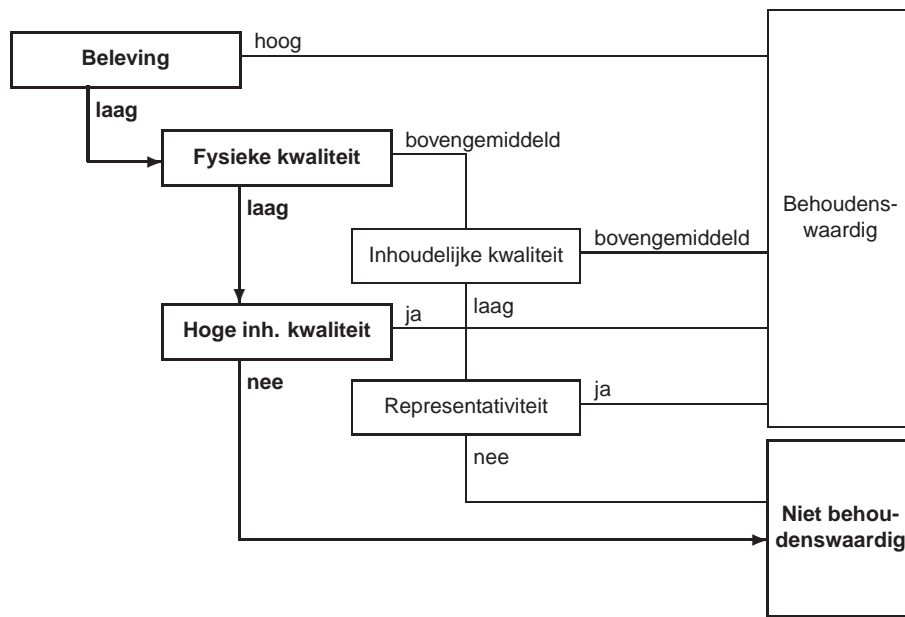
Vanuit archeologisch oogpunt zijn er geen belemmeringen voor de voorgenomen pandscheiding op het onderzoeksterrein (zie ook paragraaf 4). Mocht men ondanks het vooronderzoek toch nog op archeologische resten stuiten dan dient men deze te melden bij de provinciaal archeoloog van Groningen².

4 Waardering volgens KNA 2.0

Hieronder vindt u de waardering van de resultaten volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 2.0. De waardering bestaat uit een scoretabel met uitleg en een beslissingsdiagram. In de scoretabel worden de resultaten van het onderzoek van een gewicht voorzien (mogelijke scores: 1 t/m 3). Een laag getal representeert een lage waarde en een hoog getal een hoge waarde. In het beslissingsdiagram wordt op basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is. De behoudenswaardigheid van de vindplaats is het leidende criterium voor het bepalen van de noodzaak voor vervolgonderzoek. Een korte uitwerking van de criteria waarmee in de scoretabel rekening wordt gehouden vindt u in bijlage 3. Voor een volledige beschrijving van de normen en regels volgens welke deze waardering tot stand is gekomen, staat de website van het College voor de Archeologische Kwaliteit tot uw beschikking (www.cvak.org). U vindt de documentatie voor deze waardering onder ‘KNA: inventariserend veldonderzoek’.

²Dr. H.A. Groenendijk, Dienst Ruimte en Milieu, Postbus 630, 9700 AP Groningen. Tel: 050-3164911 (alg.).

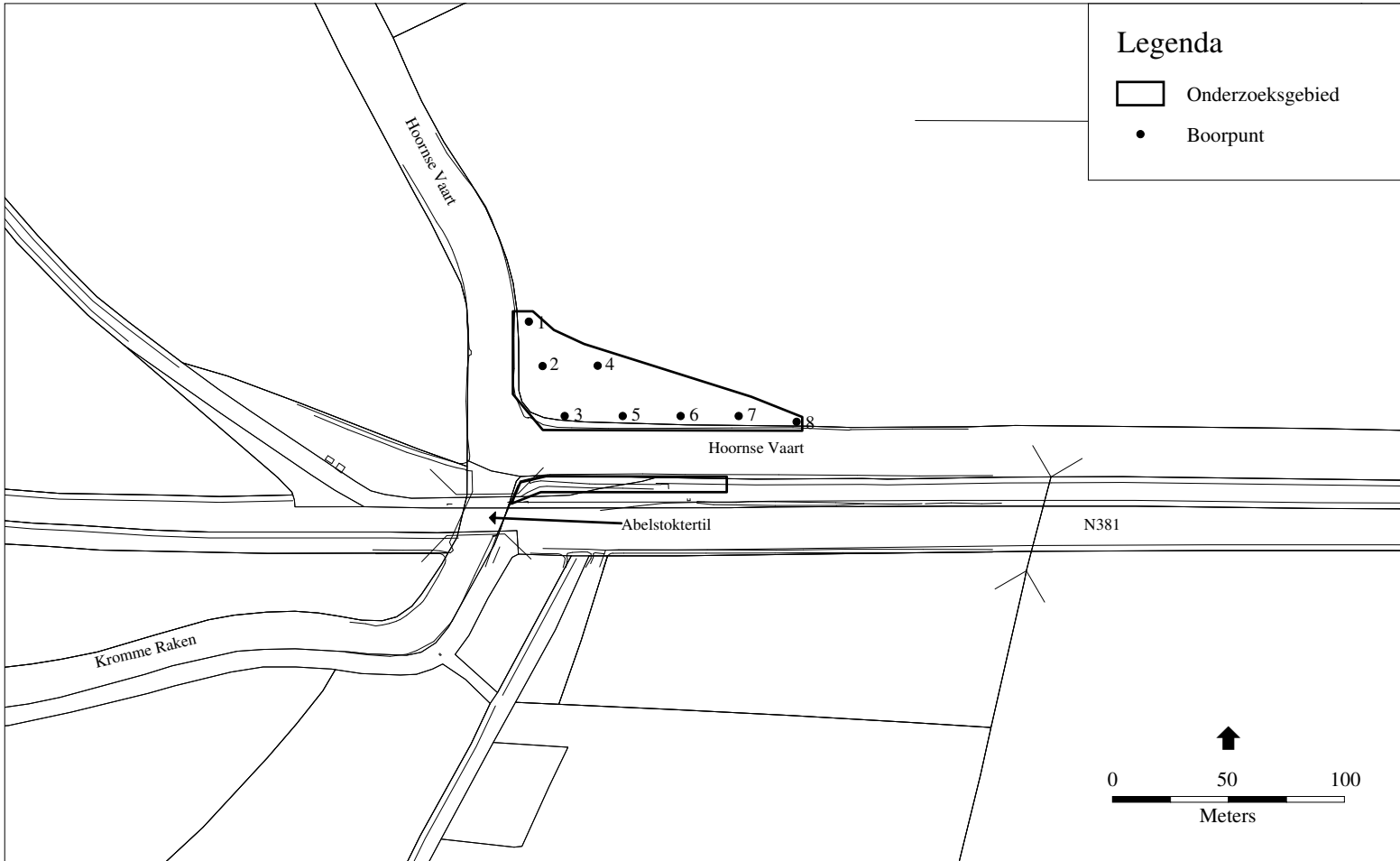
<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid		n.v.t.
herinneringswaarde		naamgeving verwijst naar plaatselijke historie
<i>Fysieke kwaliteit</i>	score	opmerkingen
gaafheid	2	plaatselijk verstoorde bodemopbouw
conservering	1	alleen in verstoorde laag houtskool en baksteenpuin gevonden
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>	score	opmerkingen
zeldzaamheid		n.v.t.
informatiewaarde		n.v.t.
ensemblewaarde		n.v.t.
representativiteit		n.v.t.

Literatuur

- Clingeorg, A.E., 1990. De bodem in en rond de stad Groningen. In: J.W. Boersma, J.F.J. van den Broek & G.J.D. Offerman (red.), *Groningen 1040. Archeologie en oudste geschiedenis van de stad Groningen*. Bedum, pp. 17–32.
- Hacquebord, L. & A.L. Hempenius, 1990. *Groninger dijken op deltagoogte*. Groningen.
- Roeleveld, W., 1974. *The Groningen Coastal Area: A study in Holocene geology and low-land physical geography*. Vrije Universiteit Amsterdam (diss.).

Bijlage 1 Boorpuntenkaart

Bijlage 2 Boorstaten

Diepte in cm onder maaiveld.

De afkortingen die in de tabel gebruikt worden:

Kz1	Klei, zwak zandig	Kz2	Klei, matig zandig	Kz3	Klei, sterk zandig
Ks2	Klei, matig siltig	Ks3	Klei, sterk siltig	Zs1	Zand, zwak siltig
XXX	Verrommeld	h1	Zwak humeus		

boring 1

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
50	Ks2	h1	geleidelijk	donkergrijs	zwak zandig, puin op 50 cm, schelpen, bouwvoor
120	Zs1		geleidelijk	lichtgrijs	130 μ m, Zeer fijn zand, geen bodenvorming
300	Kz2			donkergrijs	zandbanden

boring 2

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
30	Ks3		geleidelijk	donkergrijs	bouwvoor, kalkrijk, zwak zandig
60	Ks3		geleidelijk	bruin	roest, kalkhoudend
90	Kz1		geleidelijk	lichtgrijs	kalkrijk, geen bodenvorming
170	Zs1		geleidelijk	lichtgrijs	kalkrijk
250	Kz2			donkergrijs	kalkrijk, zandbanden

boring 3

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
30	Ks3		scherp	donkergrijs	kalkrijk, bouwvoor
80	Ks3		diffuus	bruin	zwak zandig, kalkrijk, houtskool
95	Ks3		geleidelijk	grijsbruin	licht zandig, licht ijzerhoudend, kalkrijk
170	Zs1		geleidelijk	lichtgrijs	licht ijzerhoudend, kalkrijk, 130 μ m, zeer fijn zand
200	Kz1	h1	scherp	lichtbruin-grijs	licht ijzerhoudend, kalkrijk
250	Kz2			grijs	zwakke zandbandjes, meer gemengd

boring 4

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
30	Ks3		geleidelijk	donkergrijs	bouwvoor, kalkloos
60	Ks3		geleidelijk	bruin	lichtzandig, licht ijzerhoudend, kalklarm
200	Zs1		scherp	lichtgrijs	licht ijzerhoudend, kalkrijk, 130 μ m, zeer fijn zand
250	Kz2			grijs	licht zandig, kalkrijk, zandbandjes

boring 5

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
30	Ks3		scherp	donkergrijs	bouwvoor, kalkrijk
60	Ks3		geleidelijk	bruin	verstoord, kalkrijk, ijzerhoudend
100	Zs1		scherp	grijs	verstoord, kalkrijk, ijzerhoudend
195	Ks2		scherp	grijsbruin	verstoord, kalkrijk, houtskool, baksteenpuin
220	Zs1		scherp	lichtgrijs	kalkrijk
260	Kz2			donkergrijs	zandbanden

boring 6

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
25	Ks3		geleidelijk	donkergrijs	bouwvoor, kalkrijk
50	Kz3		scherp	bruin	kalkrijk
80	XXX		scherp	mix	verstoord, klei/zand-mengsel, kalkarm
160	Kz1		geleidelijk	bruin	kalkrijk
225	Zs1		geleidelijk	lichtgrijs	kalkrijk
260	Kz2			donkergrijs	kalkrijk, zandbanden

boring 7

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
30	Ks3		scherp	donkergrijs	kalkrijk, bouwvoor
50	Zs1		scherp	lichtgrijs	kalkrijk
90	Ks3		geleidelijk	bruingrijs	licht ijzerhoudend, kalkloos
200	Zs1		geleidelijk	lichtgrijs	kalkrijk, onderin ijzerhoudend
250	Kz2			donkergrijs	kalkrijk, zandbandjes

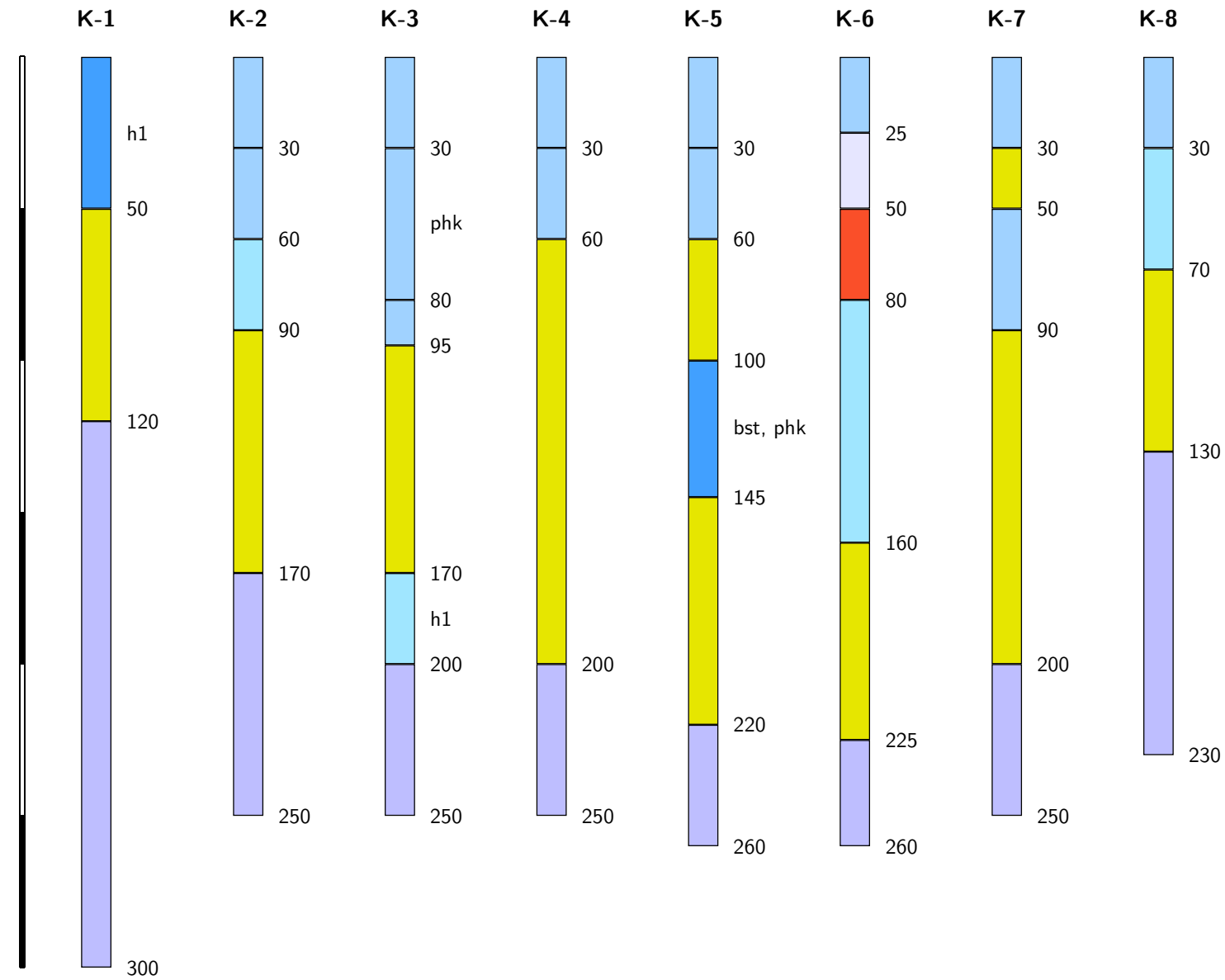
boring 8

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
30	Ks3		geleidelijk	donkergrijs	kalkrijk, bouwvoor
70	Kz1		scherp	bruin	kalkrijk
130	Zs1		scherp	lichtgrijs	matig ijzerhoudend, kalkrijk, ijzerconcretie in onderste 20 cm
230	Kz2			donkergrijs	kalkrijk, zandbandjes

Bijlage 3 Waarderingscriteria conform KNA 2.0

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving
herinneringswaarde	–	verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaaft	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaaft sporen; ruimtelijke gaaft; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabiliteit van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten (monumenttypen) van goede kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
informatiewaarde	1/2/3	idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passen binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, ROB of anderen
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio); diachrone context (voorkomen van monumenten uit openvolgende perioden binnen de micro-regio); landschappelijke context (fysisch- en historischegeografische gaaft van het contemporaine landschap; aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	–	kenmerken voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart

Bijlage 4 Boorkolommen

schaal: 50 cm

- Klei, matig siltig
- Klei, sterk siltig
- Klei, zwak zandig
- Klei, matig zandig
- Zand, zwak siltig
- Verrommeld
- h1 Zwak humeus
- phk Houtskool
- bst Baksteen